

máme jen dílčí nebo skoro žádné údaje, a proto jsou i v tomto ohledu Vaňkovy informace a realie cenné, zvláště tam, kde přináší postřehy a poznatky nové, jež jsou výsledkem jeho odborné práce v archivech a s historickými dokumenty. Velmi cenné jsou i údaje a informace o Masarykově sociologické společnosti, o Sociologické společnosti (1940–1945) a Sociálním ústavu (1943–1945) a o Vojenském sociologickém kruhu. Zde autor obohacuje naše poznatky o řadu nových údajů a rozptýluje zjednodušení, která o buržoazní sociologii vznikala právě na základě nedostatečných nebo nepřesných znalostí faktografického materiálu.

Pokud jde o osudy sociologie během druhé světové války, i ty byly složitější, než se běžně předpokládá. Uzavření vysokých škol nacistickým okupačním režimem totiž neznamenalo naprostou likvidaci a konec té disciplíny, v níž pracovali představitelé nemarxistické sociologie. Od roku 1940 do roku 1945 existovala Sociologická společnost, jejímž badatelským centrem byl od roku 1942 Sociologický ústav, který i v podmínkách okupačních organizoval průzkumy v různých městech a venkovských oblastech. Některé z těchto výzkumů byly, jak uvádí A. Vaněk, i dokončeny.

Důležitost takové informativní a faktografické příručky, kterou předkládá prof. Vaněk, spočívá nejen v tom, že máme k dispozici přehlednou publikaci, která nám usnadní práci a orientaci, ale také osvěží paměť i tam, kde jsme byli současníky. Můžeme si osvěžit sami spolehlivost své paměti zejména v těch částech, které pojednávají o vývoji sociologie po jejím obnovení v polovině šedesátých let a ujistit se, že vedle paměti je přece jen nezbytná pevná opora v dokumentech a ověřených faktografických údajích ohledně osob i dat, i když – vzhledem k šíři shromážděného materiálu – došlo v textu k některým nepřesnostem a opomenutím (např. doc. M. Marušiak byl vedoucím katedry sociologie na filozofické fakultě UK v r. 1970–71; není uveden dlouholetý představitel sociologie města, bydlení a architektury dr. Jiří Musil, CSc., jehož cenné monografické publikace jsou známy nejen u nás, ale i za hranicemi naší země, atd.).

Publikace prof. A. Vaňka je cenným a užitečným přínosem pro každého, kdo se zajímá o české a slovenské sociálně politické myslitele a o rozvoj československé sociologie z hlediska toho, kdo ji představoval v minulosti a představuje dnes. Jde o velmi přehlednou publikaci, jejíž hodnota byla zvýšena také zařazením časopisů, institucí a společností, které byly přímo sociologické nebo se sociologií v té či oné míře zabývaly. Bylo by možné vést spory o vhodnosti kritérií pro zařazení nebo nezařazení jednotlivých autorů. Určitou nevýhodou zvoleného postupu je, jak již bylo řečeno, že u autorů sociologů a myslitelů minulosti je zařazeno kritické hodnocení, u soudobých sociologů jen základní faktografické a bibliografické údaje, a to ještě ne v naprosto důsledném dodržování zvoleného kritéria. Tam, kde jde o představitele mladší generace, by snad bylo vhodné vzhledem k tomu, že ještě chybějí monografické publikace, uvést údaje, že publikují statí v odborných časopisech a sbornících.

Mé připomínky neignorují otevřenost, tj. relativní neukončenost recenzovaného slovníku z hlediska časového i obsahového. Autor bude ve své práci pokračovat. Není to také z této oblasti jeho dílo jediné, protože navazuje na jeho celkové práce o dějinách české a slovenské sociologie (viz jeho dvoudílná skripta o dějinách české a slovenské sociologie a *Kapitoly z dějin české a slovenské sociologie*). Kromě díky autorovi za užitečnou, přehlednou a systematicky uspořádanou publikaci, která nám dobře poslouží, je možné zdůraznit ještě jeden pozitivní, byť nezamýšlený možný efekt publikace. Měla by všechny naše sociology, možná i Sociologický časopis a určitě Československou sociologickou společnost přinutit k zamýšlení, že již je nejvyšší čas vypracovat nový sociologický slovník, který by zahrnoval část autorskou i věcná sociologická hesla. Vždyť *Malý sociologický slovník* vyšel již v roce 1970, není v podstatě k sehnání a je také nesporně poznamenaná dobou svého vzniku. Potřebujeme sociologický slovník, který by odpovídal současnému stavu i možnostem československé sociologie. Správnou odpověď na iniciativní práci A. Vaňka z dějin české a slovenské sociologie by neměl být jen zájem o jeho dílo, ale také činnorodé úsilí následovat jeho příklad a co nejdříve přikročit ke zpracování sociologického slovníku autorů i věcných hesel.

Eduard Urbánek

V. Čechák — J. Linhart: Sociologie sportu

Praha, Olympia 1986, 240 s.

Kniha představuje v domácí produkci první pokus o ucelený sociologický výklad tak rozsáhlé oblasti, jako je sport a tělovýchova. Již úvodem je možné kon-

statovat, že autoři splnili stanovený cíl seznámit nejen odbornou, ale i širší veřejnost se základními problémy, s nimiž se v této oblasti setkáváme a které je třeba řešit i prostřednictvím sociologie.

Jednotlivé kapitoly jsou logicky velmi dobře strukturovány a funkčně na sebe navazují. Obsahují teoretickou a metodologickou analýzu vybraných otázek, která je propojena s prezentací řady zcela konkrétních údajů.

První kapitola je věnována otázkám *sociální povahy sportu*. Její úvod tvoří rozbor slova „sport“, který však není samoučelným lingvistickým exkursem, ale je spojen s identifikací konkrétně historických představ o společenských funkcích sportu a o jeho zakotvení ve vládnoucích a dobře situovaných vrstvách společnosti devatenáctého století. V této souvislosti autoři upozorňují na tři základní funkce sportu – společenskou zábavu, rekreaci a relaxaci, které kladou do protikladu s funkcí základního způsobu obživy pro osoby pocházející z jiných než majetných a vládnoucích tříd. Tento historizující výklad je ilustrován především na příkladu anglické společnosti zmíněného období. Analýza však jde podstatně dále, do kultury východních civilizací, helénské i římské, kdy sport nebyl jen specifickým tělesným cvičením, prověřkou obratnosti, síly a odvahy, ale měl mnohdy i řadu dnes již zapomenutých funkcí magických a náboženských. Autoři správně ukazují, že ani moderní sport není jen čistě „pohybovou činností založenou na organizovaném závodění, na snaze po nejvyšším výkonu“. Často představuje (a představoval) specifickou životní orientaci a světový názor, jehož realizace často je (a byla) spojována s politicky vyhraněnými společenskými cíli. I dnes můžeme v řadě sportovních a tělovýchovných činností nalézt tendence k vytváření obecnějších světónázorových představ, které jsou základem jejich společenského „image“ a hrají závažnou roli v motivaci lidí k určité sportovní činnosti. Logickým a zcela oprávněným vyústěním takto orientované analýzy sociální povahy je pojetí sportu nejen v rovině činnosti, ale zároveň jako společenské instituce, která plní významné společenské funkce a slouží k dosahování nikoli pouze individuálních, ale především skupinových a i celospolečenských cílů.

Tato koncepce se promítá do formulace následujících rysů marxistické sociologie sportu:

- podmíněnost společenského a kulturního charakteru sportu konkrétní společenskoekonomickou formací
- dynamická povaha sportu i v rámci jedné společenskoekonomické formace
- pochopení ideologických souvislostí sportu, včetně postižení otázek systému hodnot
- subjekt-objektový pohled na sport a sportovní dění.

Ve *druhé kapitole* se autoři zabývají problémy *soudobé buržoazní sociologie sportu*. V jejím úvodu diskutují závažné otázky jejího vzniku, spojené s takovými jmény, jako G. Simmel, M. Weber, L. von Wiese, H. Spencer, L. Mumford a F. Znaniecki. Upozorňují na její ideologické funkce: sociologie sportu v dobách svého vzniku buď bojovala proti tradicím feudální, aristokratické morálky, nebo ji naopak obhajovala. Postupně se však stále více stávala i nástrojem polemiky s materialistickým pojetím dějin, pochopitelně i prostřednictvím neoprávněného přeceňování možností sportu v reformě společnosti.

V této souvislosti je rozebírána ideologie neolympismu. Autoři výstižně postižují její rozporuplnosti, které spočívají především ve snaze spojit prvky klasické liberalistické ideologie s momenty aristokratické výlučnosti.

Poválečný vývoj sociologie sportu je charakterizován rostoucím vlivem empirismu a pozitivismu a prosazováním funkcionalistického a strukturně funkcionalistického pohledu na sport a tělovýchovu. Tyto tendence vyúsťují v pojetí sociologie sportu jako přínos empirické disciplíny, orientované na tvorbu teorie ve smyslu teorií „středního dosahu“.

Autoři se však neomezují jen na analýzu strukturně funkcionalistického přístupu. Zabývají se i fenomenologickým a interpretativním produktem, jejichž počátky spadají již do období před druhou světovou válkou. Co však považují za podstatné, je skutečnost, že pozornost věnují pokusům aplikovat teze frankfurtské školy na soudobý sport. Autoři tu poměrně podrobně analyzují základní rysy pohledu „nové levice“, který zdůrazňuje zejména konflikty, deviace, odlidštění a odcizení vznikající při sportovních aktivitách.

V této kapitole však není podán jen přehled řešených otázek, bezprostředně ovlivněných velkými společenskými teoriemi. Rámcově je zmapována i ta oblast sociologie sportu, do níž se promítají praktické zájmy sportovních organizací. Kapitola tak představuje poměrně komplexní zhodnocení současné buržoazní so-

ciologie sportu jako rozvinuté oborové sociologické disciplíny plnící řadu společenských funkcí, mezi nimiž stále jednoznačně převládá funkce ideologická.

Třetí kapitola je věnována *sociologii sportu v socialistických zemích*. Úvodem jsou naznačeny základní tematické oblasti marxistické sociologické analýzy a vymezen i rozdíl nemarxistického a marxistického pohledu, který spočívá především v tom, že marxistické společenské vědy — na rozdíl od nemarxistických — kladly a kladou důraz na analýzu sportu jako společenského jevu, na jeho souvislost s typem společensko-ekonomické formace, na vztahy sportu k politice a respektují tedy v plném rozsahu princip konkrétně historického přístupu.

Následuje rozbor společenskovední produkce, která je spojena se vznikem soudobé marxistické sociologie sportu. Tato část kapitoly obsahuje nejen základní přehled literatury, ale i analýzu společenských zdrojů takto orientované produkce. Dále autoři navazují rozбором problematiky sociologie v Československu. Bilancují výsledky sociologické práce v předválečném období, která se i přes značnou popularitu sportu věnovala tomuto tématu pouze okrajově. Ukazují, že větší význam než vlastní sociologické analýzy měla sportovní publicistika, která — počínaje Tyršem — se pokoušela zformovat sociálně politické cíle sokolského hnutí, v čemž jej následovaly tělovýchovné, sportovní a podobné organizace. Zcela oprávněně upozorňují, že v sociologii sportu, tělesné kultury a volného času by dějiny naší sociologie měly věnovat více pozornosti teoretickému odkazu K. Gottwalda, Z. Nejedlého, V. Kopeckého, J. F. Chaloupeckého, E. Rošického a dalších.

Po historickém exkursu se autoři věnují rozvoji sociologie sportu a tělesné kultury v šedesátých letech. Pozornost věnovaná tomuto období je zcela pochopitelná, neboť je spojeno se zvýšeným zájmem o danou problematiku, stejně jako s výrazně vyšší kvalitou profesionální úrovně oboru. Hlavní zájem této doby se koncentroval na poznání funkcí, které tělovýchova a sport plní v různých etapách budování socialismu a na pokusy o zakotvení současného výzkumu sportu v teoriích marxistických věd o kultuře.

Závěrem kapitoly je podáno hodnocení postavení československé sociologie sportu. Pozitivním rysem je, že autoři reálně odhalují rezervy v rozvoji této vědní disciplíny, které tkví především v nedostatečné rozpracovanosti některých tematických celků promítajících se v malé propojenosti s praxí tělovýchovného a tréninkového procesu, výchovy kádrů a rozvoje sportovních služeb. V tomto smyslu v podstatě formulují i potřebné cíle perspektivního rozvoje sociologie sportu.

Čtvrtá kapitola, zaměřená na *postavení sportu v životě československé společnosti*, je vstupem do analýz aktuálních otázek tělovýchovy a sportu v Československu. Prvním tematickým celkem je rozbor determinant rozvoje sportu v dané etapě vývoje naší společnosti. Otázky materiálně technické základny, financování tělovýchovy, zapojení do tělovýchovných a sportovních činností jsou analyzovány v širším kontextu společenského vývoje naší společnosti, především v návaznosti na tendence utváření socialistického životního způsobu.

Prezentují i řadu statistických údajů vypovídajících o zastoupení tělovýchovných aktivit v životním způsobu obyvatelstva ČSSR. Nejde však o pouhou deskripci, ale zasvěcený rozbor sociálních a demografických souvislostí. Obdobný charakter má i analýza struktury účastníků tělovýchovného dění.

Logickým vyústěním celé kapitoly je identifikace efektů a funkcí sportovních a tělovýchovných aktivit. Dokumentují i jejich rozpornost a dokládají, že i funkce tak zdánlivě bezesporné (jakými je např. funkce kondiční či zdravotně profylaktické) se realizují v praxi velmi složitým způsobem. Poukazuje na to, že sport a tělovýchova nejsou jen individuální nebo skupinovou aktivitou, ale vytvářejí významný společenský subsystém, složitou organizační strukturu. Mnohé společenské efekty tělovýchovy a sportu jsou přednostně spojeny s fungováním sportu jakožto instituce a nelze je spojovat jen s individuálním výkonem sportovních činností a jejich prožitkem.

Pátá kapitola, *Rekreační a výkonnostní sport*, je podle mého názoru klíčovou částí celé knihy. Úvodem je diskutována otázka kompenzační funkce rekreačního sportu. Je třeba jen souhlasit s názory autorů, že rekreační sport slouží především jako nástroj rozvoje společenských kontaktů a součast relaxace, zábavy a rozptýlení. To je ostatně doloženo bohatým empirickým materiálem reprezentativní, ale i příkladové povahy, což umožňuje široký výklad takových otázek, jako je například postavení rekreačního sportu v systému sociální interakce a ve struktuře aktivit volného času.

Z hlediska praktického využití má zásadní význam vymezení rozhraní rekreačního a výkonnostního sportu. Postižení sociologických problémů výkonnostního sportu považují za jednu z podstatných podmínek dalšího rozvoje nejen výkonnost-

ního, ale zpětně i rekreačního sportu. Integrální součástí dané problematiky je postižení výchovných problémů výkonnostního sportu. Výklad není veden pouze v normativní rovině. Autoři upozorňují na závažné problémy v běžné praxi sportovního života, které jsou pod různými záminkami omlouvány, či dokonce přehlíženy.

Šestá kapitola, Sociologické problémy vrcholového sportu, úzce tematicky souvisí s kapitolou předcházející. Vrcholový sport se stal důležitou složkou „průmyslu volného času“, který zajišťuje zábavu, rozptýlení a relaxaci nejširším vrstvám pracujících. Plní důležité funkce uvnitř vlastního subsystému tělesné výchovy. Přestože vazby mezi rekreačním a výkonnostním sportem na straně jedné a vrcholovým sportem na straně druhé jsou stále zprostředkovanější, je zřejmé, že špičková úroveň sportovců i trenérů vytváří kulturní vzory pro výkonnostní úroveň sportu. Úspěchy či neúspěchy vrcholového sportu vytvářejí podněty nebo zábrany pro rozvoj nižších úrovní výkonnosti, včetně rekreační. Zároveň není vždy jednoduché překonat neobvyklé přístupy některých sportovců a funkcionářů tělovýchovných jednot, mylně se domnívajících, že výkonnostní sport může žít ve stejných podmínkách jako vrcholový. Doba sportovních amatérů a profesionálů, kteří při respektování všech ostatních životních zvyklostí dané společnosti byli schopni podávat na svou dobu maximální a špičkové výkony, je nenávratně pryč. Vrcholné výkony jsou spojeny se systematickou prací odborných kolektivů, obklopujících dané sportovce. Autoři se však nevěnují jen těmto otázkám, které představují závažný, avšak jen dílčí aspekt vrcholového sportu. Zaměřují se i na širší otázky spojené s životním způsobem sportovců, a to v návaznosti na následující životní fáze:

- první sportovní fáze
- fáze vrcholu sportovní výkonnosti
- fáze závěru sportovní dráhy.

Prezentovaný rozbor dokumentují řadou konkrétních údajů, což jim umožňuje objektivně posuzovat dané problémy a oprostit se tak od některých zjednodušujících výkladů vlastních i profesionálním odborníkům v oblasti tělovýchovy a sportu.

Sešmá kapitola, věnovaná otázkám *sportovního výkonu a jeho sociálním souvislostem*, vyplňuje některá „bílá místa“, která zákonitě nemůže zmapovat psychologie sportu. Autoři se pochopitelně zabývají řadou problémů, které řeší i zmíněná psychologická disciplína. Je to především vztah sportovního výkonu a sportovního kolektivu. I v tomto případě však plně akceptují sociální determinanty a mechanismy, které se bezprostředně odrážejí ve schopnosti sportovců podávat sportovní výkony. Sociologický přístup se promítá i v jejich pojetí sportovního výkonu jako celospolečenského produktu. Na konkrétních příkladech dokazují, že předpokladem masového rozvoje sportovní výkonnosti je dosažení nejen vysokého tempa ekonomického rozvoje, ale i celková demokratizace životního způsobu. Na druhé straně však upozorňují, že souvislost mezi vrcholovými sportovními výkony a masovostí sportu není jednoznačná. I tyto závěry jsou dokumentovány konkrétními údaji.

Podnětná je analýza sportovního výkonu jako předmětu diváckého zájmu, jejíž výsledky jsou odpověďmi i na některé negativní jevy spojené s chováním sportovních fanoušků.

Osmá kapitola, zaměřená na *sociologické aspekty „personálního“ zabezpečení sportovní činnosti*, i když rozsahem poměrně stručná, postihuje jednu z nejzávažnějších otázek rozvoje tělovýchovy a sportu. Promítá se zde celá složitost struktury a dynamiky vývoje této oblasti společenského života. V přístupu autorů k dané problematice se projevuje nejen jejich teoreticko-metodologická erudice, ale i znalost aktuálních i perspektivních problémů rozvoje tělovýchovy a sportu. Je to zřejmě především v jejich námětech na možná opatření, zejména pokud jde o inovace v kvalifikační struktuře funkcionářů, trenérů a dalších tělovýchovných pracovníků. Inspirující jsou však i úvahy o zabezpečení přípravy vědeckých kádru v oboru lékařství, psychologie apod.

Závěrem je možné konstatovat, že kniha svým zaměřením, obsahem, teoreticko-metodologickým zázemím a metodikou zpracování je závažným přínosem nejen pro tělovýchovnou a sportovní praxi, ale i pro rozvoj společenskovědního poznání dané oblasti. Vzhledem k významu tělovýchovy a sportu by se však s ní měli seznámit i pracovníci profesionálně orientovaní na výchovu a rozvoj osobnosti mladé generace. Řadu užitečných podnětů může přinést i pro společenskovědní frontu při řešení otázek sociologie životního způsobu, mládeže, volného času a dalších oborových disciplín.

Dalibor Holda